

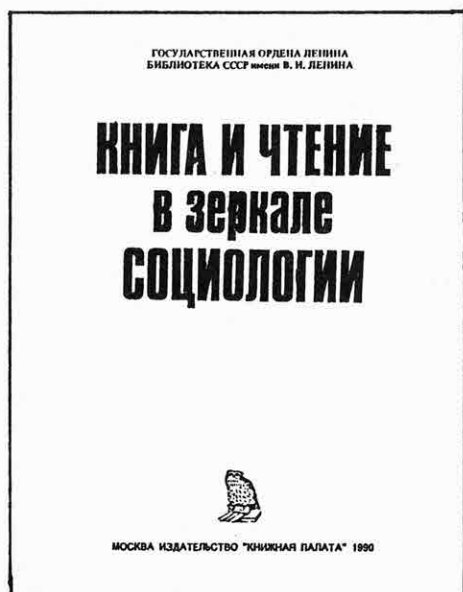
látozza, amikor az online felhasználás különleges értéket ad. A térítési díj ebben az esetben tölti be szabályozó szerepét.

A szabályozó funkció érvényesülését elismerve, a térítés mértékét rendszeresen ellenőrizni kell. Ha az emelés célja a nemkívánatos felhasználás megakadályozása, úgy védőtarifákat célszerű bevezetni. A térítés, mint szabályozó eszköz nemcsak a könyvtárak tevékenységét befolyásolja, de hatással van a fenntartók feladataira és bevételeik alakulására is.

19. tétel: A térítési díjak bevezetése nem kívánt és előre nem látott hatásokat fejt ki a dokumentumellátás országos rendszerében, s mindez az egész rendszer függőségi viszonyait befolyásolja.

20. tétel: Ha bizonyos fejlesztési irányok szabályozására kizárólag a térítések szolgálnak, fennáll az a veszély, hogy a bevételek fokozásának igénye előtérbe kerül. Ez oda vezethet, hogy abban az esetben is térítési díjat emelnek, ha annak kiváltó oka már nem is létezik.

Cholnoky Győző

Kniga i čtenie v zerkale sociologii / sost. V.D. Stel'mah, N.K. Lobačev. - Moskva : Knižnaâ palata, 1990. - 207 p.

Szovjet könyv- és olvasásszociológia – immár ideológikus kóvedek nélkül

Akit érdekelt az ún. "puha tudományok", köztük a könyvtártudomány, a könyv- és olvasásszociológia szovjet szakirodalma, előbb-utóbb – félig tudatosan, félig öntudatlanul – külön metódikát dolgozott ki magának tanulmányozásához.

Ez a metodika első lépésben a filológiai apparátus tüzetes szemléljét írta elő. Nevezetesen azt nézte meg az ember, hogy a kíváncsiságát felkeltő opus – konkrét témájától függetlenül – hány *Lenin* és (közelebbi szakmánk esetén) *Krupskaâ* tételt tartalmaz, aztán hány párthatározatot és -kongresszusit, illetve hányadik lábjegyzeténél-hivatkozásánál tűnnek fel a témában illetékes szerzők és címek.

Ha az "illetékes" tételek a számsorrend – tegyük fel – közepén elváltak a kóvediálisaktól, akkor sejteni lehetett, hogy az adott opus második felét érdemes elolvasni. Ha viszont a kóvediális és az "illetékes" hivatkozások mindvégig váltogatták egymást, s a kóvediálisokból jóval több volt, mint az "illetékesekből", az nagy valószínűséggel sugallta: az opust félre lehet tenni, mivel "szemenszedett" propaganda.

A hivatkozási-bibliográfiai apparátus szemléje még két további, hogy úgy mondjam, finomabb előkövetkeztetést is megengedett. Ha – nagyrítván – a húszas évek végéről és a harmincasokból származó források is előfordultak benne, akkor az olvasásra kiszemelt mű "csemegét" is ígért, azt nevezetesen, hogy a szovjet valóság történet "fehér foltjairól" is szó esik majd a lapjain. Azon – persze – nem kellett elcsodálkozni, hogy általában torz interpretálásban, hiszen az értők minden szovjet könyvet, tanulmányt "leszámítva a leszámítandókat" módon olvastak el.

Végül: amennyiben az apparátusból a nyugati források sem hiányoztak, az a szóban forgó mű szerzőjének összehasonlítási szándékát dokumentálta, ami akkor is érdekes eredményt szolgált volna, ha az iménti esethez hasonlóan ugyancsak perzekutori csalafintasággal valósult meg.

E sajátos metodika második lépése már kevésbé volt komplikált: mindössze azt a bekezdést kellett az olvasmányban megkeresni, amelytől kezdve a "tárgyáról" szólt. (Más kérdés: a lapszél-től-lapszél-ig tartó, bekezdésekkel alig operáló ortodox szedési gyakorlat technikailag ezt sem tette könnyűvé.)

Amikor az itt ismertetendő könyv- és olvasásszociológiai tanulmánygyűjteményt a kezembe vettem, önkéntelenül vele kapcsolatban is alkalmaztam az imént előadott metodikát. Hogy mit tapasztaltam? Nos, most még a gyűjtemény egészéről, általános jellemzőiről beszélve, a következőket:

- ▶ A legtöbb tanulmányt-dolgozatot bőségesen kísérelő lapalji és művégi apparátusban mindössze egyetlen egy kóvediális hivatkozás fordult elő.
- ▶ A lábjegyzetek és irodalomjegyzékek forrásanyagában – a tárgyalás természetes sorrendjét követve – ott szerepelnek mind a "fehér foltokra" utaló források, mind a külföldi szakirodalom tételei. Érde-

mes megemlíteni, hogy ez utóbbi irodalomcsoportban többször fordulnak elő az OSZK-KMK olvasáskutatási műhelyében készült produktumok, mégpedig egyedülként a volt "tábor" produkciójából, ami szovjet szemszögből európaiságukról tanúskodik.

- ▶ A gyűjtemény valamennyi darabja "in medias res" kezdődik, azaz mindegyiket elejétől fogva kell elolvasni. A korábban mindig felettebb terjedelmesre puffasztott szöveges kóved is teljesen kiveszett belőlük.
- ▶ Ami még a múltira emlékeztet: a kötet szerdése továbbra is a megszokott módon ortodox, azaz tipográfiai képében meglehetősen áttekinthetetlen, s ez nyúglódóvé teszi az olvasást-elsajátítást.

A gyűjtemény tanulmányai – tudjuk meg az előszóból – a Lenin Könyvtár olvasás- és könyvtárszociológiai főosztályán készültek, s a legutóbbi 10 év tárgybeli vizsgálódásai szándékosan homályba parancsolt részleteinek kívánnak utólagos nyilvánosságot biztosítani. Szóval: ezeket a dolgozatokat-tanulmányokat "korábban nem publikálták a széles nyilvánosságú sajtóban".

A gyűjtemény "hangütő" dolgozata V. D. Stel'mah tollából származik, s jellemző címen (Olvasásszociológia: a tényleges és a kívánatos) a diszciplína inherens és adherens problémáit veszi sorra. Lévén szó alakuló diszciplínáról, az inherens problémáknak sincs híján, ám a korábbi években mégis az adherens – ideologikus – problémacsoport kínozza inkább.

N. E. Dobrynina és A. I. Rejtblat statisztikai-szociológiai elemzést tesz közzé a 70-es és a 80-as évekre vonatkozólag az olvasás szokásának elterjedtségéről és terjedési törvényszerűségeiről. A szerzőpáros következtetései olyan babonákat oszlatnak el, amelyek az olvasás terjedésének "határtalanságát", "ellentmondás-nélküliségét", a "könyvtári olvasás magasabb rendűségét" hirdették.

Az 1980-ban meghalt S. M. Smirnova tanulmánya történeti feldolgozás. Nevezetesen a moszkvai intézmények személyzetéről készült 1918. évi összeírás adatait hasznosítja a kor olvasási és könyvtárügyi jellegzetességeinek bemutatására, s ezzel tanulságos részleteket villant föl a szovjet könyvtárügy eddig eléggé homályos kezdeteiről.

A. I. Rejtblat, a már korábban is megemlített szerző, önálló írásában a közművelődési könyvtárak állományát vizsgálja meg abból a szempontból, hogy milyen mértékben felel meg az olvasók érdeklődésének. Kiderül belőle, hogy a helyzet igencsak konfliktusos, amiből a könyvkiadás és a könyvtári állománygyarapítás peresztrojikájának egyaránt messzemenő következtetéseket illenék levonnia.

M. D. Smorodinskaâ súlyuknak és jelentőségüknek megfelelően mutatja be a 80-as évek szovjet magángyűjteményeit. Ez a korábban, ha nem is elbogatellizált, de mindenképpen szemérmesen legfeljebb marginálisként értelmezett könyvgyon valójában a teljes szovjet könyvgyon hat hetedét teszi ki, s az országban évente elolvasott könyvek 80%-a belőle származik. Az 1613 családot felölelő vizsgálati anyag a szerző számára lehetővé teszi a magángyűjtemények elterjedtségének, állományi összetételének, gyarapodási módjának és használatának kritikai igényű feltárását.

A gyűjtemény következő szerzője a néhai V. S. Orlova (+1980), aki haláláig szoros munkakapcsolatban állt az OSZK-KMK olvasáskutatási műhelyével, s nem egyszer termékeny impulzusokat kölcsönzött tőle. Két posztumusz dolgozata közül az első – egy nem reprezentatív, 50-50 felnőtt, nehéz-, illetve textilipari szakmunkásból és 15-16 éves tanulóból álló minta alapján – az irodalmi orientáció és az olvasói befogadás közötti ellentmondásokra hívja fel a figyelmet, a második pedig a dolgozók kulturális normatívái és szociális helyzete között létező összefüggések felvázolására vállalkozik.

V. D. Stel'mah második gyűjteménybeli dolgozata a társadalom könyvtár- és könyvtárosképéről szól. A nemzetközi összevetéseket sem nélkülöző példatárból kitűnik, hogy a szóban forgó kép meglehetősen archaikus: a "tárolás" és az "őrzés" dominál benne. Noha – ahogy megállapítja –, ez a kép "szinte elpusztíthatatlan", a körültekintő felvilágosításnak mégis vannak bizonyos esélyei.

A kötetben korábban már ugyancsak szerepelt N. E. Dobrynina egy valamennyi köztársasá-

got átfogó felmérés alapján azt állapítja meg, hogy a 16-28 éves fiatal felnőttek körében van hajlam az olvasási érdeklődésnek olyatén kiterjesztésére, amely nem negligálja a Szovjetunió más népeinek irodalmát. Minthogy ezt a bonyolult etnikai viszonyok közepette körülményes volt egzakt módon kideríteni, Dobryninának ez a dolgozata módszertani szempontból is figyelmet érdemel.

Még a fekete könyvpiacra is hiánygazdálkodás! – így foglalható össze G. P. Akimov szorgos feltáró munkájának a lényege. A kereslet feltehetőbb szerteágazó: tulajdonképpen minden műfaj megtalálható benne, a szórakoztató irodalom éppúgy, mint a tudományos, a memoár éppen úgy, mint a vallásos irodalom. No, és az árak! Miközben leírom, hogy az itt ismertetett gyűjtemény ára 1 rubel 20 kopejka, addig a fekete piacon hat kötetnyi Cooper ára 200, a Biblia 100, a Korán pedig 130 rubelbe kerül.

Az – úgy látszik – töretlen szorgalmú A. I. Rejtblat B. V. Dubinnal való társszerzőségben a legfontosabb irodalmi lapok kritikatermésének tízszer két-két jellemző évben való kipreparálásával bemutatja, hogy 1820 óta kik voltak a legpreferáltabb, a kritikusokat legintenzívebben érdeklő írók-költők. A mellékletként közzétett top-listák több mint érdekeseek.

A gyűjtemény speciális értéke a 70-es és a 80-as évekre vonatkozó könyv-, olvasás- és könyvtárstatisztikai rész, továbbá a Lenin könyvtári olvasáskutatási műhely 1986 és 1989 közötti felméréseinek eredményét közlő beszámoló. Az a tény, hogy a szóban forgó műhelyből származó publikációk bibliográfiájának közléséről sem feledkeztek meg a szerkesztők, arra enged következtetni, hogy a gyűjtemény évkönyvvé kíván fejlődni.

Összegzésül: erre a gyűjteményre már nem lehet (nem is szabad) alkalmazni Kazinczy Himfubosszantó epigrammáját, hogy ti. a tűzbe felét, majd megint a felét.

Futala Tibor